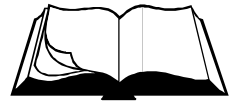

מִי יֵרֵם הָיִי עַם

"אין לו להקדוש ברוך הוא בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה לבד" (ברכות ח').

גליון 291

תמוז תשע"ו

י"ז בתמוז - תענית נדחה, בין המצרים

ההלכות זערכו ע"י הרב יהודה אריה הלוי דינר שליט"א - רב ביהכ"ל צא"י "דברי שיר" ב"ב

כיבוס בגדים - משא ומתן של שמחה

מותר לכבס בתעניות, אבל בתענית של י"ז בתמוז ועשרה בטבת אולי יש למעט במשא ומתן ובבנין של שמחה ("חוט שני" ה' שבת חלק ד' עמ' שפ"א, ומקורו מ"ביאור הלכה" ס' תקנ"א סעיף ב' בשם "אליה רבה" ופמ"ג, דאפשר יש להחמיר ב"ז בתמוז ועשרה בטבת כמו מר"ח עד התענית, וכוונתו רק ב' תעניות אלו, שזה משום אבילות על החורבן, וגם בדברים שאסור מעיקר הדין, שזהו משא ומתן ובנין של שמחה, אבל כיבוס שאינו אסור מעיקר הדין לאחר ר"ח אב אין איסור). ויש סוברים שמותר בכל אלו (הגהות "דעת תורה" שם, שיש טעות סופר בדברי ה"אליה רבה", ואין שום מקור לדין זה).

קטנים

קטנים אינם חייבים לצום אך אם יש בהם דעת להתאבל, ראוי לחנכם שיאכלו רק מאכל פשוט, כדי שיתאבלו עם הציבור (משנ"ב ס' תקנ"ג ס"ק ח').

חולה בתענית

חולה אף שאין בו סכנה פטור מלהתענות, ואסור לו להחמיר על עצמו (משנ"ב ס' תקנ"ג ס"ק ד').

שכח - ואכל או ברח על אוכל

אם טעה ושכח שהיום צום ואכל, אסור לו להמשיך לאכול, שמי שאכל שום יחזור ויאכל שום? (משנ"ב ס' תקמ"ט ס"ק ג') אם כבר ברח על דבר מאכל - אסור לו לאכול ממנו, אלא יאמר מיד "ברוך שם וגו'" ("שערי תשובה" ס' תקס"ח ס"ק א').

מי שבטעות אכל או שתה ביום התענית צריך לגמור התענית וא"צ להתענות ביום אחר, אא"כ כוונתו לכפרה (וכן איתא במהרי"ל שצויה לאחד להתענות אח"כ לכפרה), (משנ"ב ס' תקס"ח ס"ק ח').

חזרה בתשובה

חייב כל איש לשום אל לבו ביום התענית ולפשפש במעשיו ולשוב בתשובה, כי אין העיקר התענית אלא הכנה לתשובה, וכן אותם אנשים ההולכים בטיול ובדברים בטלים, תפסו הטפל והניחו העיקר (משנ"ב ס' תקמ"ט ס"ק א').

נתינת צדקה

נוהגים לתת צדקה במנחה ביום תענית, כדאיתא בגמ' (ברכות ו'): אגרא בתעניתא צדקתא. ויש נוהגים לשער מה שהיה אוכל ביום התענית, ליתן לעניים בערב (משנ"ב ס' תקס"ו ס"ק י"ב בשם אליה רבה).

חתן או בעל ברית בבית הכנסת

כשיש חתן או סנדק או בעל ברית בביהכ"נ אומרים סליחות עד החרמים והסליחות (כן המנהג ברוב המקומות, ועי' משנ"ב ס' קל"א ס"ק כ"ז כ"ח), אבל החתן או בעל ברית עצמו אינו אומר סליחות כלל (שע"ת ס' קל"א, "לוח א"י" חודש חשוון, והגר"ח קניבסקי שליט"א), ואומרים "אבינו מלכנו" ("ערוך השולחן" ס' קל"א סעיף י"ז).

קריאת התורה

אין להעלות לתורה לא בשחרית ולא במנחה את מי שאינו צם, או את מי שאין בדעתו להשלים את התענית, ובדיעבד אם קראוהו, אם הוא ת"ח ומחמת אונס אירע שלא התענה וצר לו לומר להם כדי שלא יהיה חילול ד' בדבר, יכול לסמוך בשעת הדחק על המקילין עלול. כשהתענית חלה בימים שני וחמישי, בשחרית לכ"ע אם קראוהו יכול לעלות, אבל לכתחילה לא יקראוהו. (שו"ע ס' תקס"ו ס"ו, ומשנ"ב ס"ק י"ט וס"ק כ"א).

ש"צ שאינו צם

אפילו אם יש עשרה מתענים בבית הכנסת, צריך שגם החזן יהיה בין המתענים, כדי שיוכל לומר ברכת "עננו" (ס' תקס"ו ס"ה). ואם אין חזן אחר כתב הס"ז שאין לומר חזרת הש"ץ כלל. אולם עיין ב"שער הציון" (שם סק"ט) שתמה עליו, מהיכי תיתי לומר כן וכתב דעכ"פ עדיף לחזור חזרת הש"ץ ויזכיר "עננו" ב"שומע תפילה". חולה שצריך לאכול, אינו יכול להיות ש"ץ בתענית ציבור (שם סעיף ה'), אך אם הוא נוטל רק כדורים או תרופה מרה, הוא נחשב לצם. ("באר היטב" ס' תקס"ז ס"ק ז') וכן אם אכל רק פחות מכשיעור, נחשב לצם. ואפילו עשה כן כמה פעמים (הגר"ש אלישיב זצ"ל).

צום י"ז בתמוז

תענית נדחה

כשחל יום י"ז בתמוז בשבת (כמו השנה תשע"ו), נדחה הצום ליום ראשון שלאחר השבת (שו"ע ס' תקנ"ג ס"ג, ולא קודם דאקדומי פורענות לא מקדימין, גמ' מגילה ה'). מקילין בתענית נדחה בחיוב התענית למי שאינו חש בטוב יותר מתענית שאינו נדחה (עי' "ביאור הלכה" ס' תקנ"ט בשם רע"א).

וכן בעלי ברית יכולים לאכול (עי' שעה"צ, ה' מגילה ס' תרפ"ו ס"ק ט"ז), הגם שחייב לקבל עליה מצד בעל ברית, אבל אם אוכל לא יכול לקבל עליה מכיון שלא צם, ויקבל הגבהה או גלילה (הגר"ן קרליץ שליט"א והגר"ח קניבסקי שליט"א).

חתן וכלה בתוך שבעת ימי המשתה חייבים להתענות, דאיתי אבילות דרבים ודחו רגל דרבנן, ועוד ביחיד מקרא מלא דיבר הכתוב (תהלים קל"ז, ו'): "אם לא אעלה את ירושלם על ראש שמהתי" ("ביאור הלכה" ריש ס' תקמ"ט בשם ריטב"א). וגם בתענית נדחה חתן בז' ימי המשתה מתענה ומשלים ("ביאור הלכה" ס' תקנ"ט ס"ט בשם מג"א, ובשעה"צ ס"ק ל"ד הביא דיש חולקין, ועי' שו"ת "שבט הלוי" ח"ו ס' ע' אות ג' דסוגיא בעלמא כמג"א ו"ביאור הלכה" דמתענין).

מעשה בחתן תוך ז' ימי משתה בתענית נדחה (תמוז תשנ"ה) שהרגיש מעט חולשה, והורה הגר"ש אלישיב זצ"ל שיתפלל מנחה גדולה ויאכל, לסמוך על דעת המקילים ("אפריון לשלמה" פרק י"ב ס"ק ה').

קטן שהגדיל בתענית נדחה

קטן שנעשה גדול ב"ח בתמוז, שהוא תענית הנדחה משבת, יש סוברים שהצום נדחה משבת הוא משום תשלומין לשבת, וא"כ כיון שבשבת היה עדיין קטן אינו חייב להתענות וראייתו מזה שאבילות בצניעא נוהג בשבת שחל בו ת"ב (רמ"א ס' תקנ"ד ס"ע י"ט) מוכח שהאבילות לא נעקרה ממקומה (שו"ת "אבני נזר" ס' תכ"ו).

ויש סוברים שמתחילה תקנו הנביאים לצום באחד בשבת ולא בתורת תשלומים, ולכן קטנים שגדלו באותו יום חייבים להתענות (שו"ת "דברי מלכאל" ח"ה ס' ק"ל, מהרש"ם ח"ג ס' שס"ג, שו"ת "צפנת פענח" ס' מ"ד, שו"ת "שבט הלוי" ח"ד ס' ע"ב וח"ו ע"ג-ע"א). ויש שהכריע שאכן יש לחייבם, מ"מ במצב של נערים חלושי מזג וכוח אפשר להקל ולסמוך על הפוסקים המתירים ("שערים מצוינים להלכה" ס' קכ"ד ס"ז, והגר"ש דבליצקי בספרו "ט"ב שחל ביום א"י" סעיף מ"ה).

ליל הצום

בליל שבעה עשר בתמוז מותר לאכול ולשתות. חובת הצום מתחילה מעלות השחר (שו"ע ס' תקנ"ג ס"ב). אם הלך לישון בליל התענית, אסור לו לאכול - אפילו קם לפני עלות השחר - אא"כ התנה לפני השנה שיאכל לאחר שיקום, אבל לשתות מותר, אפילו לא התנה על כך. ולכתחילה ראוי להחמיר ולהתנות גם על שתיה (שו"ע ס' תקס"ד ומשנ"ב ס"ק ו').

ואם עבר ואכל לפני עלות השחר אע"פ שלא התנה על כך לפני שנתו לא הפסיד תפילת "עננו". וכן מותר לעלות לתורה ולישא כפיו ולהיות ש"ץ (עי' "שבט הקהתי" ח"א ס' ק"פ).

מחצי שעה לפני עלות השחר, אסור להתחיל לאכול יותר מכביצה פת (משנ"ב ס' פ"ט ס"ק כ"ז), אבל פירות ושתייה או תבשיל מחמשת מיני דגן מותר אפילו הרבה (ס' רל"ב ס"ק ל"ד), ובשעת הדחק יש להקל בפת אם אין זה מספיק לו לצורך התענית ("תשובות ונהגות" ח"ב ס' ת"ד).

שטיפת הפה

אין לשטוף את פיו במים בבוקר, ובמקום צער מותר לעשות כן, אך יזהר ביותר לכפוף ראשו ופיו כלפי מטה, כדי שלא יכנסו מים לגרונו (משנ"ב ס' תקס"ז ס"ק י"א).

להתרחץ

מותר לרחוץ אפילו את כל הגוף בתענית (שו"ע סימן תקנ"ג ס"ב). אך נוהגים להחמיר שלא לרחוץ את כל גופו במים חמים. (שעה"צ שם ס"ק ח').

ש"ץ – מי שלא נתמלא זקנו

◀ בתענית ציבור, לא יהא ש"ץ אלא מי שנתמלא זקנו, ואין להקל בזה אפילו ע"י מחילת הציבור (**משנ"ב** סי' נ"ג ס"ק כ"ב).
אולם בישיבות לצעירים לא צריכים להזהיר, שהרמ"ם או המשגיח יהיו ש"ץ. כי מאחר וכולם צעירים, לא שייך בזה כבוד הציבור, וגם הבחורים יכולים להיות ש"ץ (**הגרי"ש אלישיב** זצ"ל).

אמירת "עננו"

◀ חולה שאוכל ביום התענית לא יאמר "עננו" (**ביאור הלכה** סי' תקס"ה ד"ה בין יחיד).
מי שאכל בשוגג, יכול לומר "עננו", מכיוון שהוא חייב עדיין לצום, ויאמר "ביום צום התענית הזה" (**משנ"ב** סי' תקס"ה ס"ק ג'). ועי' **שו"ת "שבט הלוי"** ח"ה סי' א' אות ד'. שמיישב הסתירה בזה).
קטן שאינו צם לא יאמר "עננו" במנחה (דגם גדול אינו אומר "עננו" אם אינו צם, ולא שייך בזה חינוך, שו"ת **"שבט הלוי"** ח"ה סי' קל"א).
אמר "עננו" ב"שמע קולנו", וטעה וסיים "ברוך וכו' העונה בעת צרה" במקום לסיים ברכת "שמע קולנו" – אם נזכר תוכ"ד, יכול לומר מיד "שמוע תפילה" (שו"ת **"שבט הלוי"** ח"ה סי' קל"ב) – אם נזכר לאחר כ"ד, יחזור ויאמר "כי אתה שומע וכו'" (**ביאור הלכה** סי' קי"ט ס"ג ד"ה "אם דילג").

כהן שאינו צם

◀ כהן שאינו צם אינו יכול לישא כפוי במנחה (**"לוח א"** צום גדליה, בשם **הפמ"ג**, וכו' ב"מחזיק ברכה" קונטרס אחרון סי' קכ"ט ס"ק א', **הגר"ח קניבסקי** שליט"א), ויש סוברים שיכול לישא כפוי (**"מקור חיים"** סי' קכ"ז סעיף ה', וכן הורה **הגר"ש אלישיב** זצ"ל).

קריאת התורה ותפילה לאחר השקיעה

◀ אם אירע ונתאחר ציבור בתפילת מנחה עד אחר השקיעה, יש סוברים דבכל זאת יש להם לישא כפים לקרות בתורה פרשת "ויחל" ולומר "עננו" בשמו"ע (**שו"ת "דבר יהושע"**, **הגר"מ אהרנבג** זצ"ל ח"ג יו"ד סי' ס"ג).
ויש אומרים שלא להתפלל כלל לאחר השקיעה אפילו בדעיבד שנתאחרו, (וכן הורה **החזו"א** זצ"ל, **"ארחות רבינו"** ח"ג עמ' רכ"ה ע"י"ש), ועי' **משנ"ב** סי' רל"ג ס"ק י"ד בדעיבד ושעת הדחק גדול יש להקל עד רבע שעה קודם צאת"ס שדינו כיום.

קדיש לפני שמו"ע

◀ **שאלה:** מיד לאחר קריאת התורה אמרו חצי קדיש (כמו בכל שני וחמישי), האם לומר קדיש עוד פעם לפני שמו"ע?
תשובה: אם אומרים קדיש על הבימה, אי"כ לפני העמוד לא יאמרו קדיש כי אין במה להפסיק בין הקדישים, "יהללו" וילדוד מזמור", אין זה הפסק (**משנ"ב** סי' רצ"ב ס"ק ד'), ובעצם הקדיש הולך על קריאת התורה, ולא דאמרינן הקדיש קודם שמו"ע, כדי שידעו הציבור שהגיע הש"ץ להפסיק העמוד (**"לבוש"** שם). במקרה שהולכים לקרוא התורה במקום אחר, וחוזרים לבית הכנסת כדי להתפלל שמו"ע יש לומר הקדיש לאחר קריאת התורה (**שעה"צ** סי' תרכ"ב ס"ק ז').

מדיני בין המצרים

◀ בכל שנה יש נדון בפוסקים אם מתחילים דיני בין המצרים כבר מליל התענית, אבל השנה ש"ץ תמוז חל בשבת, לכו"ע כבר חלים דיני בין המצרים בליל התענית שהוא ליל י"ח בתמוז (שו"ת "אגרות משה" או"ח ח"ג ש' ק').

תוכן האבילות

◀ כל הלכות האבילות שנוהגים בבין המצרים ומר"ח עד לאחר ת"ב יסודם הוא להרגיש חורבן בית המקדש ולהצטער עליו.
סיפר לי אברך ששמע מהוריו, שכאשר היו קטנים נהגו לא לאכול בשר ויין כל ימי בין המצרים (כדעה השלישית **בשו"ע** סי' תקנ"א ט'), חוץ משבת שאכלו רק כזית בשר יבש, משום שהיו שבורים ובלי מצב רוח ולא היה להם כלל חשק לאכול בשר, רק אכלו כזית אחד כדי לכבד את השבת. עוד סיפרו שבערב ת"ב היו ממש בכיות בבית, שדיברו וחשבו רק על החורבן.
יש אנשים שכל ימי בין המצרים לא מכניסים גלידה לביתם, מכיון שאלו ימים של צער! וזה התוכן של דיני האבילות, שכל אחד צריך להרגיש בעצמו ולהשתתף בצער של הקב"ה. וכמבואר בגמרא (ברכות ג'). שהקב"ה מצטער כל יום ואומר: אוי לי שהחרבתי את ביתי והגליתי את בני, ע' שם.

שמחות ושירה

◀ האשכנזים נוהגין שלא לעשות נישואין מ"ז בתמוז ואילך (**רמ"א** סי' תקנ"א סעיף ב'),
◀ י"א שאין נכון כ"כ לעשות סעודת שבע ברכות בליל צום י"ז בתמוז, ואם עושים ישנו קצת מרגילותם, אבל במוצאי י"ז בתמוז ושאר ימי בין המצרים עושים כרגיל (**"הליכות שלמה"** מועדים פ"ח סק"ח), אבל אין לנגן בכלי זמר בין בליל י"ז בתמוז בין בשאר הימים, ולכתחילה יש להחמיר ולקיימה ללא ריקודים ומחולות, וללא "שמחה יתירה" אלא בשירה (שו"ת **"שבט הלוי"** ח"ג סו"ס קנ"ז, וכן ב"ארחות רבינו" ח"ב מובא שמרן **הסטייפלער** זצ"ל הורה כך בשמחת "שבע ברכות"

שנערכה לאחר י"ז בתמוז).

◀ בני ספרד נוהגים לעשות נישואין עד ר"ח אב (**שו"ע** סי' תקנ"א סעיף ב'), ומותרים לעשות סעודת שבע ברכות כרגיל אף לאחר ר"ח ואף עם בשר ויין אפילו בשבוע שחל בו תשעה באב (עי' **שו"ע ורמ"א** שם סעי' י').
◀ בן ספרד שעושה נישואין בבין המצרים, י"א דמותר לבן אשכנז להשתתף, כיון שהחתן עושה לפי מנהגו, אבל ירקוד פחות מהרגלו (**הגר"ש אלישיב** זצ"ל), וי"א דאסור לבן אשכנז להשתתף בו (**הגר"נ קרליץ** שליט"א).

בן אשכנז רשאי לנגן בשמחת נישואין של בן ספרד לאחר י"ז בתמוז עד ר"ח אב, אם זו פרנסתו (**"ביאור הלכה"** ריש סי' תקנ"א בשם **פמ"ג**).

◀ החתן והכלה אסורים בכל איסורי בין המצרים ולכן אסור לגלח בימים אלו ולא לשמוע ניגונים בכלי שיר.

◀ חתן בשבעת ימי המשנה ההולך לכותל, אינו צריך לקרוע דלא גרע מימים שאין אומרים תחנון דאין נוהגים לקרוע (**הגר"ר יוסף שוב** שליט"א בשם **הגר"ש"ז אויערבך** זצ"ל).

◀ גם לפי מנהג האשכנזים עורכים סעודת אירוסין. אבל ריקודים ומחולות אסורים מ"ז בתמוז ואילך, אפילו בסעודת אירוסין (**משנ"ב** ס"ק ט"ז).

◀ נוהגים שלא לשמוע שירה ונגינה מקלטות (קסטות), אפילו שירי רגש, ואפילו שירים על חורבן ביהמ"ק אפילו בלא תזמורת (**הגר"ש אלישיב** זצ"ל, בעל **"שבט הלוי"** זצ"ל, ו**הגר"נ קרליץ** שליט"א).

גם לבני ספרד שנוהגין נישואין עד ר"ח, שלא במקום מצווה נוהגין שלא לשמוע מוסיקה (**"כף החיים"**).

◀ אפילו בציבור מותר לשיר בפה (כגון בעת "סנטוחה" בשיבה), ומ"מ ימנעו בשירה (**הגר"ש אלישיב** זצ"ל).

תספורת

◀ האשכנזים מחמירים שלא להסתפר מ"ז בתמוז, והספרדים מחמירים רק בשבוע שבו חל תשעה באב. (**שו"ע** סי' תקנ"א ס"ג, **רמ"א** סי' ד'). והשנה (תשע"ו) שת"ב חל בשבת ונדחה ליום א', נוהגים בני ספרד כסתימת **השו"ע** (סי' תקנ"א סעיף ד') שאין לשבוע זה דין שבוע שחל בו תשעה באב (**"כף החיים"** ס"ק ע"ה בשם **ה"בן איש חי"**) ומותרים מן הדין להסתפר עד שבת חזון. ומ"מ ראוי להורות לעם כמנהג הזקנים שלא להסתפר לפני שבת חזון כדי שיכנס ליום התענית כשהוא מנוול (שם).

◀ האיש והאשה שווים באיסור זה, בין שיער ראש ובין שיער כל הגוף (שם סעיף י"ב), וכמו שמצינו באבילות (יו"ד סי' ש"ד א') שגזרו על כל הגוף (**הגר"נ קרליץ** שליט"א). אך לאשה הצריכה לצורך כיסוי הראש – מותר (**משנ"ב** ס"ק ע"ט).

◀ אין להקל לבעל ברית להסתפר בבין המצרים (עי' **"באר היטב"** סי' תקנ"א, וב"שערי תשובה" שם ס"ק א' ובשעה"צ ס"ק ד'). והורה בעל **"שבט הלוי"** זצ"ל שמנהג ארץ ישראל לא להקל, **"מבית לוי"** ח"י"ג).

תספורת לבני ספרד בישיבות אשכנזיות

◀ **שאלה:** בני ישיבות ספרדיים שאיסור תספורת אצלם נהוג רק בט' הימים, הלומדים בישיבות אשכנזיות, האם מותרים להסתפר בשלושת השבועות?

תשובה: יש סוברים שמותר להם להסתפר ואין בזה משום "לא תתגודדו", כיון שידועים בזה דעות **המחבר והרמ"א (הגר"ש"ז אויערבך** זצ"ל, **"הליכות שלמה"** פרק י"ד אות ו'), ויש סוברים דמן הראוי שינהגו כמנהג המקום, לא להסתפר ולהתגלח בשלושת השבועות, וכן אם באמצע בין המצרים נוסע לביתו ואח"כ חוזר לישיבה לא יסתפר בביתו (**הגר"ש אלישיב** זצ"ל).

קציצת צפרניים

◀ מותר לקצץ צפרניים עד השבוע שחל בו תשעה באב (עי' **משנ"ב** ס"ק כ'), שפליגי רק בשבוע שחל בו תשעה באב). והשנה (תשע"ו) שיש סוברים שאין כאן שבוע חל בו, כיון שיש מחלוקת בנטילת צפרניים יש להקל עד שבת חזון (עי' **"שערי תשובה"** ס"ק א', בשם **אליה רבה** לענין תספורת בבעלי ברית, וב"פסקי תשובות" ס"ק כ"ג).

רחיצה ומקום סכנה

◀ מותר להתרחץ בים ובבריכה עד ר"ח אב, וגם מי שלא היה בים עד כה יכול להתרחץ בים אחר י"ז בתמוז, אלא שיש להיזהר ביותר שלא להיכנס למקום סכנה (בעל **"שבט הלוי"** זצ"ל). וכן יש להיזהר בימים אלו מללכת למקום סכנה.

ברכת שהחיינו

◀ טוב שלא לברך ברכת "שהחיינו" בימי "בין המצרים" על פרי או מלבוש, אבל מברכים על מצוות כגון: מילה ופדיון הבן (**שו"ע** שם סי' י"ז).

◀ בשבת א"צ להחמיר בזה, ובר"ח אב הדין כמו בשבת (**משנ"ב** ס"ק צ"ח, ושעה"צ שם).

◀ על הולדת בן בימי "בין המצרים" ודאי מברך "שהחיינו" (בעל **"שבט הלוי"** זצ"ל).

◀ פרי חדש שאי אפשר לשומרו עד שבת מפני שיתקלקל – אפשר לברך עליו "שהחיינו" ולאכול (**משנ"ב** ס"ק ק"א) וכן חולה שנזקק לפרי חדש רשאי לאכול בלי לברך עליו "שהחיינו" (שם ס"ק צ"ט).